

Výsledky pátrání po kovaříkovi *Zorochros kourili* (Roubal, 1936) (Coleoptera: Elateridae)

Results of search for click-beetle *Zorochros kourili* (Roubal, 1936) (Coleoptera: Elateridae)

Josef MERTLIK

Pohřebačka 34, CZ-53345 Opatovice nad Labem, Czech Republic
mertlik@elateridae.com

Abstract. A review of the findings of *Zorochros kourili* (Roubal, 1936), based on literature data and new records, is made. Before 2007 only two findings from the same locations were known from the territory of southwestern Bulgaria. New findings from two new locations are recorded from Bulgaria now.

Key words: Coleoptera, Elateridae, *Zorochros kourili*, distribution, new findings, biotopes, Bulgaria

Při studiu druhů čeledi Elateridae Leach, 1815 se musí průběžně řešit mnoho zajímavých problémů. Například, když se začnete zabývat kovaříkem, který je známý jen podle originálního popisu a typového materiálu, případně několika starších nálezů. S jedním z těchto, podle mého názoru velice zajímavých případů, bych vás chtěl v tomto článku seznámit.

Kovaříka druhu *Zorochros kourili* (Roubal, 1936) popsal autor podle kusů, které našel Bohumil Kouřil v roce 1932 v jihozápadním Bulharsku na lokalitě Gara Pirin, Kresna - soutěska. Tuto lokalitu citují i Löbl & Okáli (1969), Leseigneur (1970); Tarnawski (1984) a Penev & Stoimenova (1986).

Druhý publikovaný nález druhu *Z. kourili* pochází rovněž z typové lokality. Dva kusy našel v roce 1983 Fritz Hieke, 2 km severně od města Kresna (Penev & Tarnawski 1987).

V obou uvedených případech se jedná o poměrně přesnou lokalizaci míst nálezů. Přesto mi trvalo dlouhých devatenáct let, než jsem se konečně mohl s tímto kovaříkem blíže seznámit.

Poprvé jsem se pokusil tohoto kovaříka nalézt v Bulharsku v dubnu roku 1987, kdy jsem sbíral deset dní v okolí města Sandanski. Tento pokus nebyl úspěšný. Na šterkových lokalitách na březích řek Struma a Lebnica jsem našel jen dva druhy rodu *Zorochros* Thomson, 1859 - *Z. quadriguttatus* (Laporte de Castelnau, 1840) a *Z. meridionalis* (Laporte de Castelnau, 1840).

Úspěšnější byl kolega Václav Dušánek (Zábřeh na Moravě), který našel v roce 1994 u města Sandanski v údolí řeky Lebnica hned čtyři kusy druhu *Z. kourili*!

Další neúspěšný pokus o nalezení tohoto druhu byl podniknut v červnu roku 1998, kdy jsme sbírali v Bulharsku s kolegou Dušánkem a jeho sestrou Alenou. Zkusili jsme říční šterkoviště na typové lokalitě u Kresny v soutěsce řeky Strumy a také šterkoviště u řeky Sandanska Bistrica u obce Liljanovo. Nacházeli jsme jen běžnější druhy rodu *Zorochros*, *Z. quadriguttatus*, *Z. demustoides* (Herbst, 1806) a *Z. meridionalis*.

V dalších letech jsem navštívil několikrát sousední Turecko. Až do té doby jsem věnoval svoji pozornost jen šterkovým a písčítým břehům a ostrůvkům, které byly řídké porostlé vegetací. V Turecku jsem ale zjistil, že existují i jiné typy biotopů, osídlených druhy rodu *Zorochros*. Skupina velkých a nápadně ochlupených druhů, *Z. alysidotus* (Kiesenwetter, 1858), *Z. pilosellus* (Reitter, 1895) a *Z. heyrovskyyi* Roubal, 1940, zde osidluje šterkové břehy a ostrůvky, na kterých není vůbec žádná vegetace. A spolu s nimi jsem našel i menší druhy - *Zorochros araxicola* (Reitter, 1895), *Z. murinus* (Reitter, 1895), *Z. kopeckyyi* Platia & Gudenzi, 1998 a *Z. recellentus* Dolin, 1995. Na navštívených lokalitách byl přítomen vždy jeden z velkých druhů a zpravidla jeden z menších druhů.

Již bylo téměř jisté, kde jsem dělal chyby při svých neúspěšných bulharských pokusech o nalezení druhu *Zorochros kourili*. Ze dvou lokalit jihozápadního Bulharska byl známý i druh *Z. alysidotus*. Jeden nález publikoval Jan Roubal (1936) z okolí Kresny. Druhý nález učinil kolega Miroslav Mikát v údolí řeky Lebnica v roce 1984. Ovšem já jsem zde tento druh nenalezl ani v roce 1987, ani v roce 1998. Ale právě s tímto velkým

druhem by měl žít, podle mých tureckých poznatků, také nějaký menší druh – v tomto případě *Z. kourili*! Moje chyba byla v tom, že jsem jeden typ biotopů říčních štěrků vynechal. Prostě mne vůbec nezaujal!

V červnu roku 2006 jsem spolu s kolegy Jiřím Klíchou (Praha) a Petrem Kyliem (Slaný) odjel do Bulharska, do pirinské Makedonie. Ubytovali jsme se v živém lázeňském městě Sandanski a odtud jsme pak podnikali své výpravy do okolí. Jedním z mých hlavních cílů bylo potvrzení mé „štěrkové“ teorie a tudíž i nalezení druhu *Zorochros kourili*. K účasti na této akci jsem pozval i svého bulharského kolegu, kovaříčkáře Ljubomira Peneva (Blagoevgrad). Bohužel se nemohl zúčastnit, protože v té době byl jedním z hlavních organizátorů kongresu lékařů - hematologů.

Dne 4.VI.2006 jsem se vydal na sever do Kresny. Nejdříve jsem zkusil sběr v bočním údolí na břehu říčky Vlachynska, kde jsem ale našel jen jedno malé štěrkoviště. Pod štěrkem byly dva druhy, *Zorochros quadriguttatus* a *Z. meridionalis*. Ostatní plocha údolí byla zkulturněna a upravena na zavlažovaná políčka.

Odtud jsem se přemístil do soutěsky řeky Struma. První velké štěrkoviště bylo již před mnoha lety přeměněno na pole. Druhé, asi dva km severně od Kresny bylo ponecháno přírodě, ale zase bylo z větší části zarostlé vrbami. Přitom ještě v roce 1998, když jsme jej navštívili společně se sourozenci Dušánkovými, bylo zcela holé. Také zde jsem našel opět jen *Zorochros quadriguttatus* a *Z. meridionalis*. Dvakrát mne od řeky vyhnaly bouřky, které jsem přečkal v úkrytu u nedaleké železniční trati.

Odpoledne jsem šel po levém břehu Strumy do Kresny. Ve městě je koryto již kompletně zregulované. Další štěrkový břeh jsem našel až dva kilometry jižně od města. Toto štěrkoviště obýval jen jeden druh, *Zorochros quadriguttatus*.

Už se zdálo, že tento den *Zorochros kourili* nalezen nebude, ale nakonec to dopadlo jinak. Večer pro mne do Kresny přijeli kolegové a soumrak jsme strávili společně na lokalitě, kterou objevili u Strumjani, nedaleko od motorestu Dallas. Od motorestu jsme šli podél potoka do širokého údolí, rozkládajícího se mezi západními svahy pohoří Pirin. Rozsáhlá holá štěrkoviště zde nebyla, štěrkové bylo vlastně jen dno potoka. Jeho břehy byly hlinité nebo písčité, sem tam vyčníval osamocený valounek. Pod naplavenými větvíčkami na písčitéch březích bylo větší množství kusů druhu *Z. meridionalis* a s nimi tam byl také jeden kus *Z. kourili*!

Avšak vzhledem k tomu, že jsem u Strumjani našel pouze jeden kus a biotop vůbec nevypadal tak, jak jsem si jej po tureckých zkušenostech představoval, soustředil jsem svoji další pozornost na průzkum další perspektivní lokality, kterou pro mne bylo údolí řeky Lebnica.

Dne 5.VI.2006 se naše entomologické trio vydalo na západ, po cestě kolem železniční stanice k řece Struma. Přes mostek jsme přešli řeku Strumu a byli jsme u jejího soutoku s Lebnicí. Lebnica zde tvoří štěrkovou deltu, ale k ní stéká od svahů planin Maleševska a Ogražden regulovaným korytem s četnými jezy. Od mé návštěvy v roce 1987 se soutok velmi změnil. Úplně zmizely staré duté kmeny platanů a koryto Lebnice neslo velmi zřetelné stopy po bagrování.

Prošli jsme oblastí políček a skleníků, přešli silnici a po levém břehu řeky jsme pokračovali k blízkým svahům. Na jižním svahu Maleševske planiny, nás vítala skupina starých dubů. Podobné skupiny dubů je možné místy potkat i v hloubi zaříznutého údolí Lebnice. Kolega Petr Kyliem zde dne 2.V.2006 dokonce našel jednu samici velevzácného druhu *Limoniscus violaceus* (Müller, 1821). První nález na území Bulharska! Byla tak zvědavá na tohoto slavného českého entomologa, že se na něho přiletěla podívat. A to se jí stalo osudným.

Tento druh dnes nebyl naším cílem. Ani jsem o tomto pozoruhodném nálezů tehdy nevěděl, protože mi byl dán k determinaci až na podzim roku 2006.

Dravá řeka rozšířila údolí o několik rozlehlých polokruhových kotlin, kterým říkáme amfiteátry. Jejich dna byla zkulturněna a upravena na zavlažovaná políčka. První amfiteátr je otevřen východně k obci Lebnica (Obr. 1), ostatní již zcela skrývá masiv planiny. Hned na okraji prvního amfiteátru, tam kde okolní svahy svírají řeku, začíná neregulovaná část koryta. Jak se záhy ukázalo, první menší štěrkoviště u břehu (Obr. 2) zde osídlila populace druhu *Zorochros alysidotus*. Začíná to slibně! Kolegové pokračují do údolí, já zahajuji systematický průzkum štěrkoviště. Nalézám více kusů druhů *Z. alysidotus* a také *Z. meridionalis*.

Ve druhém amfiteátru má řeka dvě koryta. Jedno bylo suché. Druhým proudí dravá řeka, ale nevytváří zde štěrkové ostrůvky. Břehy má trochu strmější, zaříznuté do okolního terénu, tvořené z větších valounů (Obr. 3). Mezi nimi byla zalezlá jen jedna starší samička druhu *Paracardiophorus musculus* (Erichson, 1840). Hlavní výskyt *P. musculus* zde bývá na konci měsíce dubna a počátkem května. V roce 1987 jsem byl svědkem jejich rojení nedaleko odtud, na štěrkovém břehu na okraji soutoku Lebnice a Strumy.

Zato třetí amfiteátr byl velice zajímavý (Obr. 4-11). Betonový most, u kterého jsem měl postavený stan v roce 1987 byl stržen některým z četných vodních přívalů a řeka zde vytvořila větší štěrkový ostrov i rozsáhlé štěrkové plochy u svého pravého břehu. Při podrobném průzkumu ostrov vydal své poklady. Větší počet kusů druhů *Zorochros alysidotus*, *Z. quadriguttatus*, *Z. meridionalis*, ale hlavně větší počet kusů našich „tajemných“ *Z. kourili*! To bylo radosti v lebnickém údolí!

Druhy *Zorochros alysidotus* a *Z. kourili* zde opravdu osídlily jen holá místa bez vegetace (Obr. 7-11). Volné šterkopisčité plochy osazené většími valouny a skupinami valounků menší velikosti. Kovařiči byli ukryti pod valounky nebo v jejich okolí aktivovali. Rychle přebíhali mezi valounky, po valouncích a někteří i létali. Když jsem to hemžení pozoroval, tak se mi hned vybavila velká podoba toho biotopu s biotopem jiného „říčného“ druhu kovařička, *Fleutiauxellus maritimus* (Curtis, 1840), který v Pyrenejích, Alpách a Karpatech osídluje mnohem chladnější biotopy šterkových koryt dravých horských řek.

Na tento třetí amfiteátr jsem se podíval také z výšky, ze skal na okolních svazích. Odtud byl nádherný pohled na rozsáhlá šterkoviště v hloubce pode mnou (Obr. 11), na divoké údolí Lebnice, směřující na západ k makedonské státní hranici (Obr. 12) i na dominantní horu Slavjanka - bývalý Ali-Botuš (Obr. 12), ležící na bulharsko - řecké hranici. Vlastní koryto řeky se od roku 1987 nezměnilo a když, tak jen k lepšímu. Bohužel, nikde jsem již nespátřil prastaré platany, jejichž bizarní kmeny kdysi lemovaly její břehy.

Když jsem se dosti nabažil nádherných výhledů, slezl jsem opět dolů k řece a pokračoval dále proti proudu řeky po jejím levém břehu. Stejně úspěšné byly i průzkumy šterkovišť v dalších amfiteátrech, *Zorochros alysidotus* a *Z. kourili* zde byli na všech příhodných biotopech (Obr. 14-15). Došel jsem až k polorozpadlému mostku. Podařilo se mi jej přelést a pak jsem šel po pravém břehu řeky zpět ke vsi.

Už se smrákalo, když jsem došel k soutoku Lebnice a Strumy. Ještě za světla jsem stačil prozkoumat šterkoviště v deltě Lebnice. I zde se mi podařilo nalézt několik kusů druhu *Zorochros alysidotus*. U mostu přes Strumu jsem se setkal s kolegy, také oni byli velmi spokojeni se svými objevy.

Mapa. Údolí řeky Lebnice (1:50 000). Červené body označují trasu s nalezišti druhu *Zorochros kourili* (Roubal, 1936)

S kovařičky druhu *Zorochros kourili* jsem se na naší bulharské výpravě setkal ještě jednou, dne 8.VI.2006. Dopoledne jsme se pokoušeli sbírat na Pirinu, v jedlových lesích v okolí přehrady Popina Laka. Počasí nám nebylo ani trošičku nakloněno, byla zima a na zemi leželo velké množství krup. Alpínské pásmo Pirinu bylo od krup celé bílé.

V poledne jsem již byl opět v údolí Lebnice, kolegové Kylios a Klícha jeli na svoji oblíbenou lokalitu u města Strumjani. Tentokrát jsem šel po pravém břehu a prozkoumával šterkoviště na této straně řeky. I se zde hojně vyskytovali druhy *Zorochros alysidotus*, *Z. quadriguttatus*, *Z. meridionalis* a *Z. kourili*. Byli na rozsáhlém šterkovišti třetího amfiteátru před zničeným mostem i na šterkových březích za ním.

Přešel jsem přes polorozpadlý mostek a po levém břehu jsem šel ještě o kus proti proudu. Došel jsem až do platanového háje. Všechny stromy byly mladé až na jeden prastarý platan. Průměr jeho kmene byl asi tak tři metry, byl dutý a na stěnách dutiny bylo množství výletových otvorů. Většina z nich patřila velkému tesaříkovi *Rhaesus serricollis* (Motschulsky, 1838), ale mezi nimi jsem viděl i menší kruhové otvory. Podobné jsem znal z Turecka, kde patřily kovařičkovi *Tetrigus cyprius* Baudi, 1871. Tento největší evropský druh kovařička (v mé sbírce je samice 37 mm dlouhá) je známý i z několika lokalit v sousední řecké Makedonii. Jeho výskyt v Bulharsku je tedy možný. Bohužel, nepodařilo se mi nalézt v dutině platanu žádný zbytek těla tohoto kovařička. Krom výletových otvorů nic, co by zde jeho výskyt potvrdilo.

Z údolí řeky Lebnice jsem šel večer do hospůdky nedaleko od železniční stanice Sandanski, kde již čekali oba kolegové a vynikající večere, kterou nám připravila zdejší paní vedoucí, jejich stará známá z minulých bulharských výprav. Opravdu bylo co oslavovat, protože naše bulharská výprava úspěšně splnila jeden ze svých hlavních cílů. Legendární kovařič *Zorochros kourili* byl opravdu nalezen!

Mapa. Jihozápadní část Bulharska - pirinská Makedonie (1:750 000).

1. Kresna, soutěska
2. Strumjani
3. Lebnica

Přehled nálezů druhu *Zorochros kourili*

Bulharsko, Kresna env., Gara Pirin - Kresenská soutěska [Gara Pirin, Kresna-défilé (Kouřil)], Holotypus, SNM Bratislava coll. (Roubal 1936).

Komentář: Tohoto kovařička nalezl Bohumil Kouřil v roce 1932. Osada Gara Pirin se nalézá na souřadnicích 41.73 N, 23.15 E, tj. na soutoku řek Brezniška a Struma na severním okraji města Kresna, Kresna-défilé je v překladu Kresna – soutěska. Na podrobných bulharských mapách je jako Kresenski prolom zakreslena soutěska mezi městy Kresna a Krupnik. Typová lokalita se tedy nalézá u řeky Strumy, někde na trase směřující od osady Gara Pirin do soutěšky.

Bulharsko, 2 km severně od Kresny, Kresenská soutěska [Kressna, 2 km nördlich von der Stadt], 11-12 VI 1983, 2 ex., F. Hieke leg., Museum für Naturkunde der Humboldt Universität zu Berlin coll. (Penev et Tarnawski 1987).

Komentář: Podle udaných vzdáleností a směru od města Kresna se i tato lokalita nachází v soutěsce řeky Struma.

Bulharsko, Strumjani env., údolí u úpatí svahů pohoří Pirin, 4.VI.2006, 1 ex., na písčitém břehu potoka, J. Mertlík leg. et coll.

Bulharsko, Sandanski env., Ogražden - Maleševska planina, údolí řeky Lebnice, 5.- 10.VII.1994, 4 ex., v šterkovém náplavu řeky, V. Dušánek leg., V. Dušánek et J. Mertlík coll.; 5.VI.2006, 52 ex., v šterkovém náplavu řeky, J. Mertlík leg. et coll.; 8.VI.2006, 35 ex., v šterkovém náplavu řeky J. Mertlík leg. et coll.

Summary of findings of *Zorochros kourili*

Bulgaria (SW) Kresna env., Gara Pirin - Kresna defile, Struma river [Bulgarie: Gara Pirin, Kresna-défilé (Kouřil)], Holotype, SNM Bratislava coll. (Roubal 1936, Löbl & Okáli 1969, Leseigneur 1970, Tarnawski 1984, Penev & Stoimenova 1986).

Bulgaria (SW), 2 km N of Kresna, Kresna defile, Struma river [Kressna, 2 km nördlich von der Stadt], 11-12 VI 1983, 2 ex., leg. F. Hieke, Museum of Natural History of Humboldt University of Berlin coll (Penev et Tarnawski 1987).

Bulgaria (SW), Stroumyani env., root of a Pirin Mts., sandy bank of stream, 4.VI.2006, 1 ex., J. Mertlík leg. et coll.

Bulgaria (SW), Sandanski env., Ogražden - Maleshevska planina, Lebnitsa valley, gravelly alluviums of Lebnitsa river, 5.- 10.VII.1994, 4 ex., V. Dušánek leg., V. Dušánek et J. Mertlík coll.; 5.VI.2006, 52 ex., J. Mertlík leg. et coll.; 8.VI.2006, 35 ex., J. Mertlík leg. et coll.

Vysvětlivky

Bulharština je jihoslovanský jazyk a k psaní používá cyrilice (azbuka). Pro psaní názvů lokalit na lokalitních štítkách se používají dvě varianty přepisů do latinky. Buď do latinky modifikované pomocí diakritiky (čeština), nebo bez použití diakritiky, tzv. standartní latinkou (angličtina). Zde jsou uvedeny příklady odlišného psaní použitých názvů řek, osad a měst:

Lebnica = Lebnitsa
Liljanovo = Lilyanovo
Ogražden = Ograzhden

Strumjani = Stroumyani
Sandanska Bystrica = Sandanska Bistritsa
Maleševska planina = Maleshevska planina

Literatura

- LESEIGNEUR L. 1970: Revision des *Zorochros* Europeens (Col. Elateridae). *Bulletin de la Société Linnéenne de Lyon*, 39 (1): 19-43.
- LÖBL I., OKÁLI I. 1969: List of the types in the collection of the Slovak National Museum. *Col. Ac. Rer. Natur. Mus. Nat. Slov.*, Bratislava, 15 (2): 39-66.
- PENEV L. D., STOIMENOVA V. C. 1986: Prinos kam proučvaneto na sem. Elateridae (Coleoptera) ot Jugozapadna Balgaria, In: *Sbornik Fauna na Jugozapadna Balgaria*, Sofia, BAN, 1: 135-148. (In Bulgarian)
- PENEV L., TARNAWSKI D. 1988: Die Schnellkäfer (Coleoptera, Elateridae) Bulgariens (Nachtrag). *Pol. Pismo Ent.*, 57: 421-440.
- ROUBAL J. 1936: Contribution à la connaissance des Elateridae (Coleopt.) de la Bulgarie. *Mitt. Naturwiss. Inst.*, Sofia, 16: 57-67.
- TARNAWSKI D. 1984: Die Schnellkäfer Bulgariens (Coleoptera, Elateridae). *Pol. Pismo Ent.*, 54 (2): 235-281.

Obrazové přílohy

Obrázky o větším rozlišení jsou k dispozici v HTML verzi internetového časopisu Elateridarium:
<http://www.elateridae.com/elateridarium/>

Obr. 1. Dravý proud řeky Lebnice opouští sevřené údolí mezi Maleševskou planinou a Ograždenem a pospíchá na východ, ke svému soutoku s řekou Strumou.

My ale směřujeme na opačnou stranu, k makedonské hranici.

Obr. 2. Štěrkový břeh na západním okraji prvního amfiteátru.

Obr. 3. Vysoké štěrkové břehy, tvořené z větších valounů. Druhý amfiteátr.

Obr. 4. Štěrkový ostrov ve třetím amfiteátru.

Obr. 5. Štěrkový ostrov, okraje porostlé řídkou vegetací. Biotop druhů *Zorochros quadriguttatus* a *Z. meridionalis*.

Obr. 6. Štěrkový ostrov, detail biotopu druhů *Zorochros quadriguttatus* a *Z. meridionalis*.

Obr. 7. Štěrkový ostrov, plochy bez vegetace – detail biotopu druhů *Zorochros alysidotus* a *Z. kourili*.

Obr. 8. Štěrkový ostrov, detail biotopu druhů *Zoroachros alysidotus* a *Z. kourili*.

Obr. 9. Štěrkový ostrov, plochy bez vegetace - biotop druhů *Zoroachros alysidotus* a *Z. kourili*.

Obr. 10. Štěrkový ostrov, detail biotopu druhů *Zoroachros alysidotus* a *Z. kourili*.

Obr. 11. Pohled ze svahů Maleševské planiny na štěrková koryto řeky Lebnice. Uprostřed obrázku je štěrkový ostrov (viz. obr. 4-10).

Obr. 12. Pohled ze svahů Maleševské planiny přes údolí Lebnice a Strumy na horu Slavjanka (Ali-Botuš) 2212m, ležící na bulharsko – řecké hranici.

Obr. 13. Výhled ze svahů Maleševské planiny západním směrem, přes údolí Lebnice k makedonské hranici.

Obr. 14. Také západní část údolí Lebnice ukrývá rozsáhlá štěrkoviště.

Obr. 15. Další rozsáhlé štěrkoviště v západní části údolí Lebnice.

Obr. 16. Přichází soumrak, nastává čas loučení s údolím řeky Lebnice.

Snad to není navždy. Jsem přesvědčen o tom, že tato pozoruhodná lokalita ještě nevydala všechna svá tajemství.